

І. Кучеренко

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА ТА ЕТИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ

Суспільна (політична) моральність слугує об'єктивним джерелом та основою суспільної (політичної) етики, котра формується внаслідок нормативної артикуляції та інституційної структуризації цієї моральності. Оформлення суспільної (політичної) моральності у суспільну (політичну) етику може відбуватися на трьох базових рівнях: індивідуальному, корпоративному, загальносуспільному, що дає можливість виокремлювати три різновиди політичної етики — індивідуальну етику чеснот, корпоративну (переважно, професійну) етику, загальнонаціональну етику.

Загалом, на другому рівні, йдеться про нормативно-інституційне формування розгорненої системи професійних політичних етик, тобто етик корпоративних груп, які або беруть безпосередню участь у перебігові політичного процесу та функціонуванні політичної системи, або, за своїм фахом, є дотичними до цієї галузі суспільних відносин. Професійно-корпоративна етика відіграє важливу роль у функціонуванні політичної системи, адже, саме на цьому корпоративному рівні найкращим чином можуть бути задіяні механізми етичних санкцій — наприклад, виключення з професійних організацій на підставі порушення норм професійної етики.

Формування етичних засад діяльності ЗМІ в політичних процесах (наприклад, у виборах) є важливою умовою етизації політики в цілому. Проте, таке творення професійної етики можливе лише за врахування міжнародних стандартів та їх найоптимальнішого поєднання з вітчизняними етичними ціннісно-нормативними

зразками. Мета діяльності демократичних ЗМІ не може суперечити загальній меті демократичної політики — пошуку консенсусу та подолання конфліктів. У випадку ж такої суперечності можна говорити, в тому числі, про аморальність або засобів масової інформації, або демократії.

Морально-етична відповідальність журналістів нормативно зафіксована у різноманітних Деклараціях журналістської етики і передбачає принесення ними клятв на зразок клятви Гіппократа та інші ритуали, які мають на меті стати підґрунтям та запорукою відповідальності журналістів. На організаційному рівні, морально-етичний контроль здійснюється через два типи організацій — створених самими журналістами і створених сторонніми особами (експертами та споживачами).

У Великій Британії такі «саморегульовані структури соціальної відповідальності ЗМІ перед суспільством» є «досить важливі для формування культури свободи масової інформації» та мають «особливо розгалужений і чітко виражений спеціалізований характер». — це Рада по стандартах телерадіомовлення, Комісія зі скарг в електронних засобах масової інформації, які здійснюють свою діяльність тільки в галузі телебачення і радіо. Натомість, Товариство газетярів, Товариство по стандартам в рекламній діяльності, Комісія по скаргам в пресі, Асоціація видавців газет чітко орієнтуються на діяльність в сфері друкованих ЗМІ¹. Визначальну роль, в сенсі національної та міжнародної етичної впливовості, відіграє датська Комісія у справах преси, а також фінська Рада публічного слова — орган Союзу журналістів Фінляндії, створена в 1968 р. для розгляду інформаційних суперечок та уповноважена давати конкретне тлумачення загальним етичним принципам фінської журналістики [1]. В Швеції діє широка інституційна мережа задля розв'язання суперечок в сфері засобів масової інформації — це Комітет преси з питань дотримання журналістської етики; Комітет з професійної етики — окрема структура профспілки журналістів Швеції, Комітет зі скарг на телебаченні і радіо, Комісія по рекламних текстах.

Проте, навіть максимально вдосконалена професійна етика журналістів не врятує виборчий процес від «брудних» технологій — важливо, аби самі «виробники» цих технологій дотримувались

¹ Монахов В. Модели органов саморегулирования прессы // <http://www.medialaw.ru/publications/zip/93/5.htm>

заповідей і норм професійної етики. «В Україні професійна етика політиків і політичних консультантів поки не вироблена і усвідомлюється багатьма лише інтуїтивно, зводячись при цьому до основоположних норм моралі, якими в політичному процесі, як відомо, мало хто переймається. Але, з огляду на зростаючу роль політичних технологій в житті суспільства з «недорозвиненою» демократією, таке ставлення до політтехнологій є просто небезпечним. Тому саме сьогодні виникає нагальна потреба у формулюванні і підписанні основними провідниками політичних технологій в суспільстві документу на зразок Хартії професійної етики або Кодексу етичних принципів»². Увага до цієї проблеми з боку фахівців з політичних/виборчих технологій свідчить про дві речі: по-перше, справи з професійною етикою у політичних технологів дійсно сутужні; по-друге, певна частина фахівців переймаються цим серйозно, що свідчить про наявність у них певної професійної етики, чи лише хоча би її зародків.

Головною ознакою будь-якої сучасної демократії, на відміну від античної, є її представницький характер. Представницький орган (парламент) посідає ключове місце в демократичному процесі і демократичній політичній системі. Таким чином, політико-етичне регулювання діяльності депутатів, через розробку та нормативно-інституційне розгорнення відповідної професійної етики, має ключове значення для політико-етичного регулювання всієї демократії. Законом України «Про статус народного депутата» (ст. 8) зазначається, що: «У своїй діяльності народний депутат повинен дотримуватися загально визнаних норм моралі; завжди зберігати власну гідність, поважати честь і гідність інших народних депутатів, службових та посадових осіб і громадян; утримуватись від дій, заяв та вчинків, що компрометують його самого, виборців, Верховну Раду України, державу»³. Йому втворює Закон «Про статус депутатів місцевих рад», згідно з яким депутат місцевої ради повинен дотримуватись низки правил депутатської етики: «...1) керуватись загальнодержавними інтересами та інтересами територіальної громади чи виборців свого виборчого округу, від яких його обрано; 2) не використовувати депутатський мандат в особистих інтересах чи в корисливих цілях; 3) керуватись у своїй діяльності та поведінці загально визнаними

² Дергачова К. Чи потрібна політтехнологам своя етика? // <http://martingroup.com.ua/baseknowns/articles/19.htm/?print>.

³ Верховна Рада України; Закон від 17. 11. 1992 № 2790–XII «Про статус народного депутата України» // <http://zakon.rada.gov.ua/>

принципами порядності, честі і гідності; ...» (ст. 8)⁴. Прикметно, що цим же законом передбачається можливість нормативно-інституційного розвитку депутатської політичної етики. Тут зазначається можливість розробки додаткових правил депутатської етики та запровадження специфічних заходів впливу щодо їх порушників. На загальнодержавному рівні, уособленням процесу інституціоналізації корпоративної політичної етики депутатів є існування Комітету з питань Регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України. Недоліки цієї форми інституціоналізації депутатської етики очевидні вже з самої назви комітету, в діяльності якого присутнє, неприпустиме не лише з політичних, але й з етичних міркувань, змішування проблем етики із суто господарчими проблемами. Таким чином, вся професійна політико-етична проблематика зводиться до рівня ремонту приміщень чи надання житла, що робить будь-які політико-етичні коментарі зайвими.

Депутатський корпус є лише частиною ширшої професійної групи — фахових політиків. Отож, і в цьому випадку, можна говорити про існування окремої системи корпоративної етики професійних політиків. Досліджуючи особливості місця і ролі політика в суспільстві, а також системі державних, законодавчих та владно-адміністративних структур, М. Головатий наголошує: «Успіх у політиці залежить від багатьох обставин, але найперше — від самого політика, його здібностей, особистісних і рис і якостей, підготовленості до політичної роботи»⁵. Таким чином, вітчизняний науковець персоналізує професійну етику, робить її певним набором етичних ознак особистості фахового політика. Визнаючи слушність такого бачення, слід однак зауважити, що суб'єктивна етика формується і визначається етикою об'єктивною, тобто етичний профіль професійного політика «вимальовується» надіндивідуальною нормативно-інституційною системою професійної етики. Персоналізація професійної етики фахового політика створює методологічну ситуацію суб'єктивізації всієї проблематики політичної етики, котра, в цьому методологічному ракурсі, постає частиною іміджів, а не об'єктивною нормативно-

⁴ Верховна Рада України: Закон від 11.07.2002 № 93-IV «Про статус депутатів місцевих рад» // <http://zakon.rada.gov.ua/>

⁵ Головатий М. Ф. Професія — політик. — К.: Парламентське видво, 2000. — с. 3.

інституційною системою.

Прикладом корпоративно-групової етики в політиці є етика державних службовців. Вітчизняними науковцями робиться етико-персоналістський наголос на ролі іміджу чиновника, оскільки в сучасному українському суспільстві він переважно характеризується як негативний. «Державний службовець повинен дбати не лише про позитивний імідж та авторитет органів державної влади і державної служби в цілому, а: дорожити своїм ім'ям та статусом. Державний службовець повинен виконувати свої посадові обов'язки, чесно, неупереджено, шанобливо ставитися до громадян, керівників і співробітників, дотримуватися високої культури спілкування, не допускати дій і вчинків, що можуть зашкодити інтересам державної служби. Державний службовець зобов'язаний керуватися моральними принципами безкорисливості, незалежності, відповідальності і непідкупності, узгоджуючи свої особисті інтереси із суспільними, що є невід'ємною умовою його службової діяльності»⁶. Оскільки, питання етичних норм і правил поведінки державних службовців також не удосконалені, актуальною залишається розробка системи заходів для впровадження науково обґрунтованих засад у роботу органів державного апарату. Навіть така найраціональніша і найефективніша організація сучасного управління як бюрократія потребує специфічних морально-етичних регулюючих механізмів. Особливо це стосується перехідних суспільств в яких виникають надзвичайно сприятливі умови для зловживання статусом державного службовця. Однак, мова йде не лише про корупцію, але й власне про існування бюрократичного апарату, котрий існує не лише силою логіки ціле-раціональності, а потребує також відповідних морально-етичних умов. Бюрократія як цілковито раціональна соціальна організація, відповідно, має бути забезпеченою максимально інституціоналізованою системою етики. Відсутність ефективних бюрократичних систем в окремих цивілізаціях і макросуспільствах пояснюється, в тому числі, відсутністю в них відповідних морально-етичних передумов. Інакше кажучи, раціонально інституціоналізована бюрократія потребує раціонально інституціоналізованої етики, а всі вони разом уможливлються лише в тих соціальних культурах, де «раціо» і раціональність становлять одну з ключових цінностей.

⁶ *Линник Т.В.* Етика державних службовців // Професійна етика працівника державної податкової служби як складова етики державного службовця України: Матеріали науково-практичної конференції. Ірпінь: Національна академія ДПС України. — 2006. — с. 150-151.

Політико-етичні проблеми виборчого процесу і, зокрема, проблематика «брудних» технологій не можуть бути вирішеними лише на приватному та корпоративно-професійному рівнях. Відчутним є брак загальнонаціональних і державних органів, які, з огляду на їх моральний авторитет, змогли б стати органами політико-етичного контролю та ключовими структурними ланками системи інституціоналізованої політичної етики. Суспільні та державні інститути виявилися неспроможними запобігти порушенню принципів вільних демократичних виборів (в тому числі, принципів політико-етичних), що, крім усього іншого, висвітлює істотні системні недоліки функціонування державної влади в Україні, слабкість інститутів громадянського суспільства, панування правового нігілізму, нарешті, відсутність інституціоналізованої системи політичної етики та засобів політико-етичного контролю, а також заниженість моральних стандартів у суспільстві, передусім — у його найвищих верствах. У випадку виборчого процесу таким морально авторитетним органом, а отже й засобом політико-етичного контролю, змогла б стати Центральна виборча комісія (ЦВК). Доповідаючи на міжнародній науково-практичній конференції «Вибори Президента України — 2004: проблеми теорії та практики», голова ЦВК Я. Давидович наголосив, що проблеми з якими стикаються суб'єкти виборчого процесу полягають не лише в необхідності удосконалення законодавства. «В основі своєї — це проблема моральності носіїв влади, кандидатів, представників їхніх штабів, суспільства загалом. Саме відверте ігнорування деякими суб'єктами виборчого процесу моральних засад суспільства та основоположних конституційних засад призвело до проведення ними передвиборної агітації без дотримання елементарних правових та моральних норм»⁷.

Політична етика структурується на трьох основних рівнях — рівні індивідуальних чеснот, рівні корпоративно-груповому (передусім, йдеться про професійні етики політиків, державних службовців, одно-партійців, політичних активістів, політ-технологів, а також професійних груп діяльність яких дотична політичній, зокрема, працівників ЗМК), рівні загальнонаціональному. Політичну етику в сучасному суспільстві можна вважати повноцінною лише за умови виокремлення всіх трьох

⁷ Давидович Я. В. Вибори Президента України 2004 р.: досвід, проблеми, уроки на майбутнє // Вибори Президента України — 2004: проблеми теорії та практики. Зб. матер. міжнар. науково-практ. конф. — К., 9–10 червня 2005 р. — К. Атіка, 2005. — с. 32.

рівнів. Причому, річ не лише в повноцінності, але й в ефективності, адже всі три рівні доповнюють один одного в процесі функціонування системи політичної етики. Власне інституціоналізація політико-етичної сфери й відбувається на цих трьох рівнях, коли виникають формальні моделі індивідуальної, групової, загальносуспільної етичної поведінки.

Політична етика, передусім, стосується сфери владних відносин, відповідно, роль кожного з цих трьох рівнів є різною залежно від місця суб'єкта політико-етичних відносин та об'єкта політико-етичних оцінок в політико-стратифікаційній структурі. Індивідуальна етика чеснот стосується, головним чином, можновладців. Корпоративна політична етика стосується соціальних (передусім, професійних) груп, які беруть безпосередню участь в політичному процесі і функціонуванні політичної системи. Нарешті, загальнонаціональна політична етика стосується всіх громадян — носіїв народного суверенітету.

Політична етика в сучасному українському суспільстві має три основних джерела — тоталітарно-залишкове, національне, зовнішньо-інтернаціональне. Перше залишилося транзитивному українському суспільству у спадок від минулих часів тоталітаризму і продовжує генерувати морально-етичні ідеали; друге — сформувалося і діє з культурно-історичного та національно-етнічного масиву народної культури; третє — зовнішнє і пов'язане з вибором українського суспільства на користь ліберальної демократії, а отже й відповідної їй політичної етики, ґрунтованої на основних цінностях лібералізму — свободі, приватній власності, конкуренції, народовладді, верховенстві закону.